

Sociální psychologie 2

Socializace a učení

Mgr. Jan Krása, Ph.D.

Katedra psychologie, Pedagogická fakulta, MU

Socializace a učení

- V předchozí prezentaci bylo řečeno, že socializace spočívá v učení a učení se.

Produktem socializace (učení) jsou různé **vzorce chování, různé kategorie a reprezentace, soc. vztahy**, z nich plynoucí s. **role** (rolové chování), znalosti, **postoje, hodnoty, ideály**, rutiny ad.

Produktem socializace je (z velké části) také **osobnost** člověka (srov. pojem **modální osobnost**).

Modální osobnost „charakterizuje příslušníka či příslušnici **dané společnosti a dané lokální kultury s jejími rysy a vlastnostmi**. Je způsobena mj. i faktem, že společnost určité sociální hodnoty vnucuje a klade důraz na identifikaci a napodobování.“ (Kohoutek)
Modální osobnost Čecha, příslušníka kmene Warao či San se liší.

Co se dozvíte:

- Jaké existují druhy učení
- Jak se různé druhy učení podílí na socializaci
- V čem je behavioristický přístup k učení nedostatečný
- Co se to sociální učení
- Co je to přehnaná imitace (***overimitation***) a u jakých druhů se s ní lze setkat

Druhy učení a sociální učení

Druhů učení je několik a jen určitá kategorie učení se nazývá **sociální učení**.

Významné jsou tyto základní typy učení:

1. **Klasické podmiňování čili emocionálně vegetativní učení** (Helus, 2007): I. P. Pavlov.
2. **Operantní učení** (role sociálního zpěvnění – srov. roli pochvaly v socializaci): B. F. Skinner.
3. **Nápodobou (imitace chování):** vybírá se chování modelu: A. Bandura.
4. **Identifikace se vzory (imitace sociální role):** vybírá se model.
5. **Pojmové učení.** Skrze verbální instrukci, tj. klasické školní „učení“, skrze poslušání návodů (senzomotorická, verbální, konceptuální a narativní složka kultury).
6. **„Čtení“ médií (knih, filmů, videí, dramát, modelů atd.).**

1. Učení podmiňováním a asociativní učení

Asociativní učení je model učení, který mluví o vytvoření spojení (**asociace**) mezi dvěma stimuly nebo mezi vlastním chováním a stimulem.

Behavioristické teorie učení popisují dva druhy tohoto učení:

1.1 klasické a 1.2 operantní podmiňování.

Asocianismus

- Vlastně velmi stará představa, že se zkušenost člověka rozvíjí tak, že se vytvářejí asociace mezi jednotlivými počitky.
- Kognitivní činnost je utvářena pouze zkušeností organismu.
- Učení je chápáno jako upevňování asociací. H. Ebbinghaus svými pokusy s pamětí dokázal, že opakování upevňuje asociace.
- První pádný doklad asociálního učení nabídl I. P. Pavlov v teorii klasického podmiňování. I behaviorismus mluví o tvorbě asociací mezi stimulem a odpovědí.

Asociační zákony

Nejdůležitějšími asociačními zákony jsou podobnost, kontrast, dotyk v čase a prostoru a princip kauzality:

- **Zákon podobnosti** – projevuje se například tím, že se nám při pohledu na obraz nějakého známého malíře vybaví představy jeho dalších děl.
- **Zákon kontrastu** – podle něho je představa bílé barvy asociována s černou barvou, podobně jako jsou spojeny představy dne a noci, světla a stínu.
- **Zákon dotyku (kontiguity) v prostoru** – podle něho existují spoje mezi představami, které vznikly na stejném místě. Například potkáme-li člověka, s nímž jsme byli minulý rok u moře, začnou se nám vybavovat zážitky z ložské dovolené.
- **Zákon dotyku v čase** – podle něho jsou vzájemně propojeny představy, které vznikly buď současně (dotyk simultánní), nebo v časové následnosti (dotyk sukcesivní).
- **Zákon příčinnosti (kauzality)** – říká, že si při pohledu na určitý jev snadno vybavíme jeho příčinu. Například vidíme-li hromadu nařezaného dříví, představíme si pilu nebo osoby, které ho pořezaly.

(source: wikipedia: Asocianismus)

Klasické podmiňování

- **Klasické podmiňování (*classical conditioning*):** když pes vidí potravu (NS=Nepodmíněný Stimulus), tak slintá (NR). Když nějaký NS (třeba žrádlo) spojíme s PS (=Podmíněný stimulus), třeba se zvukem zvonku či modrým světlem, tak po dostatečně dlouhém opakování dojde k nové (=Podmíněné) **asociaci** mezi PS a NR a vznikne PR = **podmíněný reflex** (srov. Thorndike, Pavlov).
- <https://www.brainpop.com/games/pavlovsdog/>
- Dojde k nahrazení stimulu. Všimněte si, že odpověď (*response*) je **neovlivněna** (proto se někdy označuje jako teorie *nahrazení stimulu*).

CLASSICAL (PAVLOVIAN) CONDITIONING

BEFORE

CS = Conditional Stimulus
Neutral signal
No emotional meaning
no response

US = Unconditioned Stimulus
Trigger for hardwired emotions
related to survival
reflex =
salivation

DURING

CS

+

US

**Reflex or Respondent
Behavior**

repeat many times

AFTER

**Antecedent/
Trigger**

**Conditioned
Response**

1.1 Klasické podmiňování

- Tento druh učení nazývá Helus (2007) **emocionálně vegetativním**, protože při něm zásadní roli hrají emoce a/nebo vegetativní procesy.
- Téměř každý organismus (zvíře i člověk) je tomuto druhu učení zcela podroben. Je vůči němu zcela pasivní.
- Příklady? Např. když se dítě netěší do školy (cítí-li úzkost). Posléze se třeba i samotné slovo „škola“ stane spouštěčem úzkosti.

Behaviorismus

(americký přístup v psychologii)

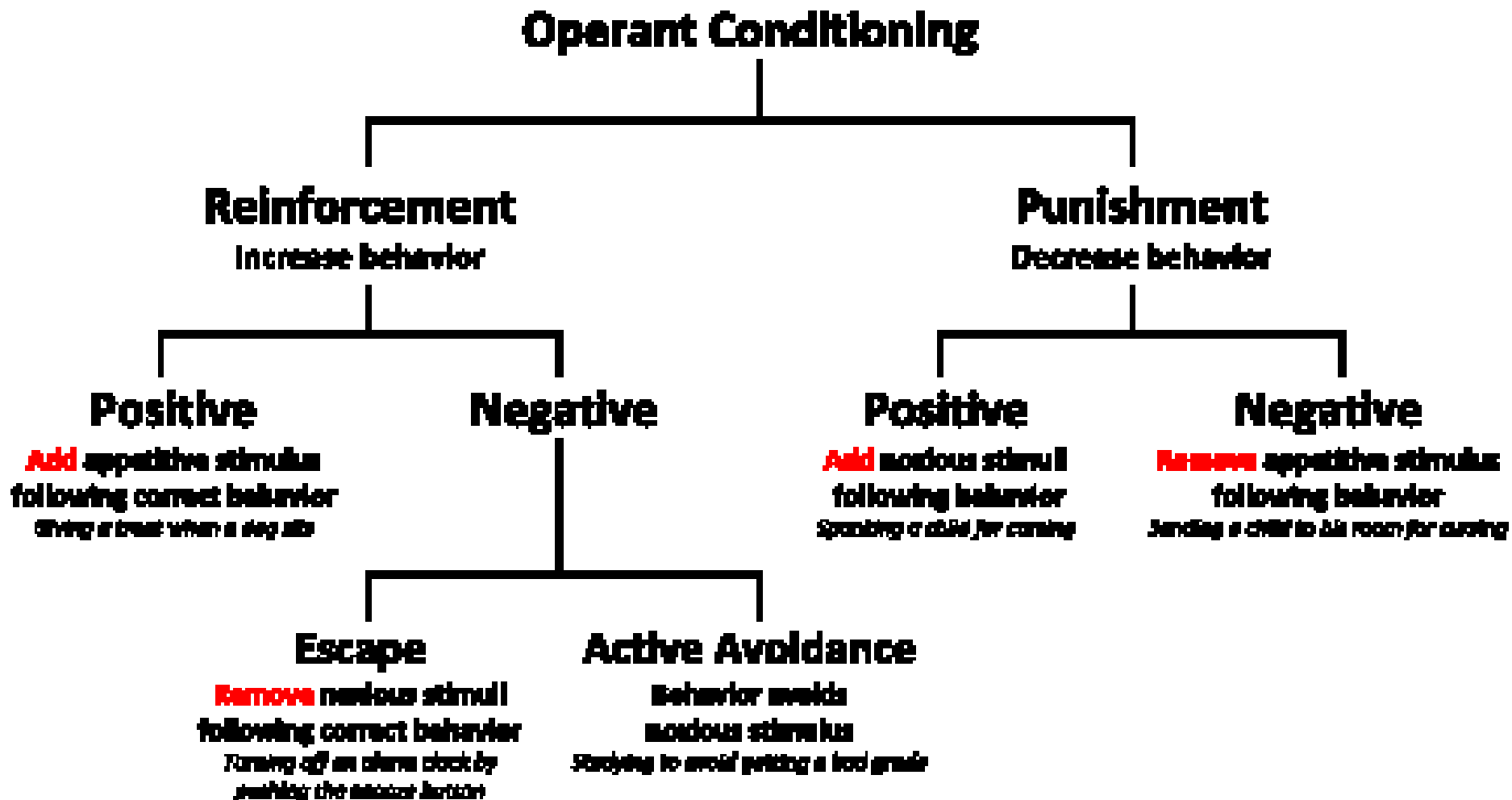
- J. Watson (1878 – 1958)
- B. F. Skinner (1904 – 1990)
- Behaviorismus byl dominantním přístupem v psychologii (hlavně v USA) po několik desetiletí. Skinner tvrdil, že **chování lidí lze vysvětlit velmi jednoduchými zákony pravděpodobnosti** zesilovanými či tlumenými odměnou, nedostatkem odměny a trestem. Tj. výskyt určitého chování po určitém stimulu lze jednoduše předpovědět – je pravděpodobnostní funkcí.
- Přesun od experimentů s lidmi k experimentům se zvířaty (krysy, kočky apod.). Otázkou je však míra zobecnění na člověka.

1.2 Operantní podmiňování

Teorie operantního učení bere do hry aktivitu organismu – zpevněno je to spontánní chování, které vede k naplnění nějaké potřeby organismu.

Skinner rozlišoval: 1. **pozit. zpevnění** (např. pamlsk), 2. **negat. zpevnění** (vyhnutí se ostrému světlu či el. šoku) a 3. **trest** (dojde k útlumu trestaného chování).

1.2 Operantní podmiňování

1.2 Operantní podmiňování

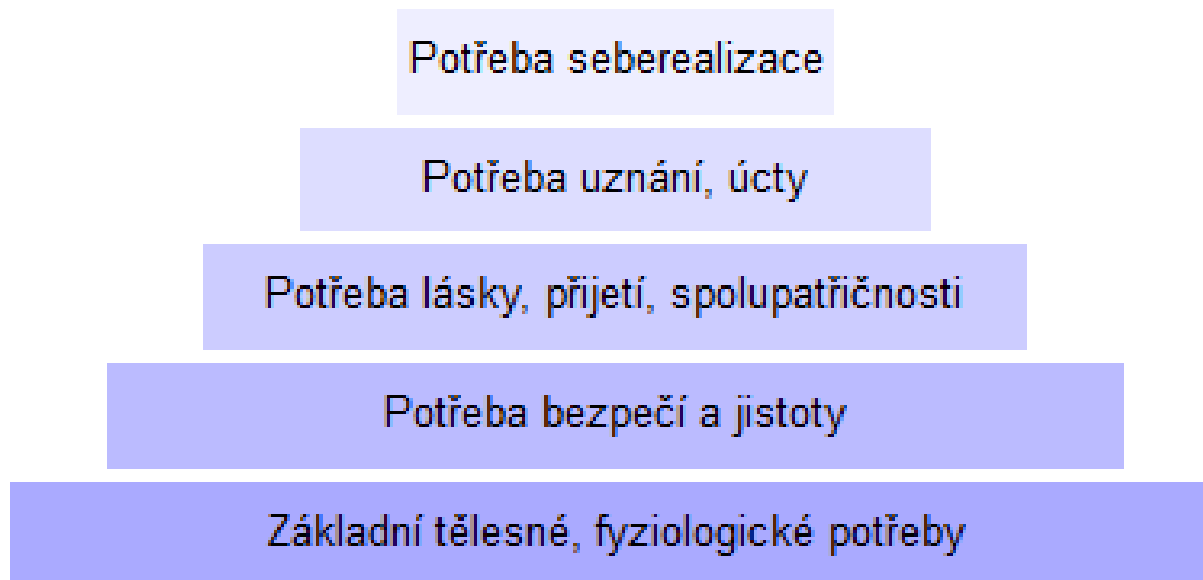
Čili: určité chování (spontánní i iniciované zvenku) se zpevňuje, pokud je odměněno.

Pro člověka je (oproti ostatním primátům) typická až přímo závislost na sociální podpoře a ocenění. Různé formy sociální akceptace (úsměv, pohlazení, vlídné či vstřícné slovo) mají na chování většiny dětí posilující účinek, neboť uspokojují sociální potřebu člověka být přijímán a akceptován.

To je ostatně recept na získání srdce (každého?) žáka.

1.2 Operantní podmiňování

Maslowova pyramida potřeb

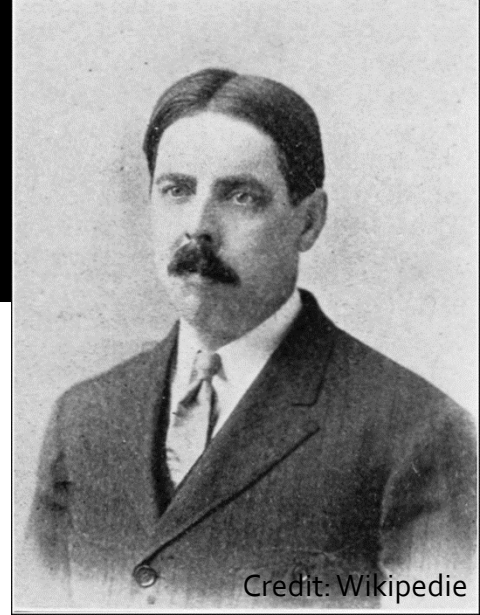

2.-4. úroveň lze nazvat sociálními potřebami.

I základní potřeby jsou naplňovány v sociálním kontextu.

Edward Thorndike

(1874-1949)

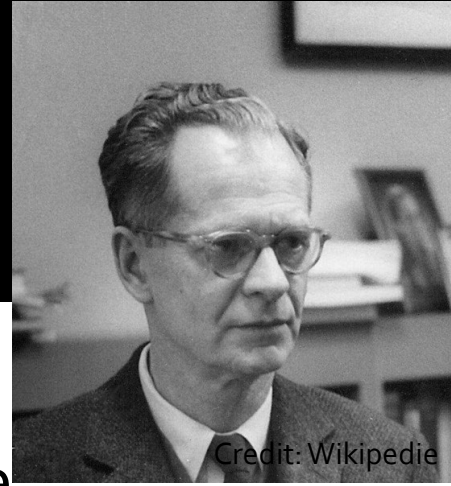

první behaviorista. Pracoval se zvířaty, hlavně s kočkami: „problémové boxy“, kde musela kočka většinou zatáhnout za páčku, aby dostala jídlo.

Z jeho výzkumů i výzkumů jeho následovníků pro učitele vyplývá (Petty, 1996, s. 15):

- Odměna je mnohem lepším prostředkem zpevnění než trest.
- Že žáci potřebují za to, že se něčemu učí, **odměnu** (viz téma: **motivace**, analýza lidských potřeb).
- Odměna by měla následovat **co nejdříve** po správné reakci.
- Výsledky učení se dostavují spíše postupně než najednou.
- Výsledky učení se vlivem opakovaných úspěchů zlepšují.
- Nezapomínáme na to, co si opakujeme, a co máme v čerstvé paměti.

Burrhus F. Skinner (1904 – 1990)

Radikální behaviorismus: Chování organismu je důsledkem historie prostředí, v němž žijí, a to cestou zpevnění.

- <https://www.youtube.com/watch?v=QgjUuWgaBU>
- <https://www.youtube.com/watch?v=vGazyH6fQQ4>

Jedinec generuje operanty (*různá chování*) a prostředí dělá *selekcí* (asi jako Darwinova teorie přirozeného výběru).

Srov. Fodor & Piattelli-Palmarini (2010): What Darwin Got Wrong.

Kdy se uplatňuje klasické a operantní podmiňování ve školní výuce, popř. ve výchově vůbec?

Učení do jednoho roku (i později)

Při pochvale

Při hrůzovládě

Při zvonění

Speciální pedagogika (práce s MP, s PAS atd.)

Vůně třídy, školy atp.

- Termín *sociální učení* překonává behavioristické teorie, podle kterých bylo chování výhradně výsledkem zpevnování (opakování a odměna).

Co je špatně s behaviorismem?

Je přesříliš zjednodušující (nevyhovuje to současnému poznání komplexity mysli).

Předně: b. tvrdí, že posílení vazby (asociace) mezi podnětem a chováním je dáno zcela **zvenčí**. Že je to vnější přírodní (téměř až fyzikální) proces, který není nijak závislý na vnitřních procesech (jako je paměť, vůle, předjímání událostí apod.).

Podceňuje aktivitu jedince.

Jsou v repertoáru našeho chování pouze ty projevy, za které jsme byli nějak odměněny?

(Helus, 2007)

Co je špatně s behaviorismem?

Behavioristické pojetí bylo kritizováno na počátku 60. let minulého století. Konec behaviorismu vedl k tzv. **kognitivní revoluci**.

Co je špatně s behaviorismem?

- Učení popisované behaviorismem se vlastně neděje se záměrem jedince, ale tak nějak automaticky.
- Jedná se vlastně o **nevědomé** a tudíž i neovlivnitelné procesy.
- Takové učení **není individuálně specifické** (stejně podmínky vedou ke shodným výsledkům; téměř i mezidruhově). Proces školního vzdělávání ale takto jednoduchý není. To by byl překonaný *princip biče*.

Další typy učení

Teorie sociálního učení

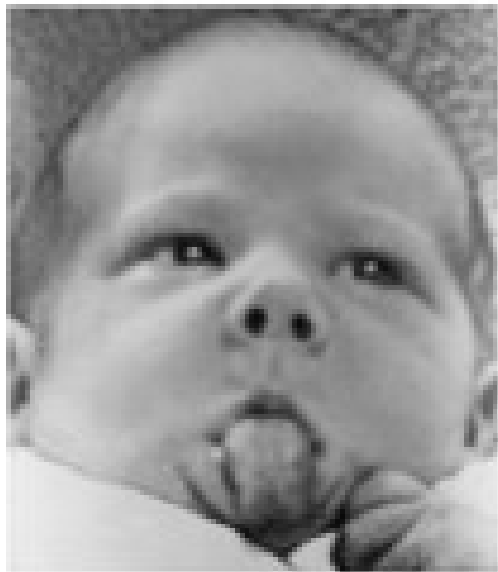
- Jedná se o teorii, která rozšiřuje předešlé **behavioristické pojetí učení**.
- **Sociální učení** je proces, který probíhá v sociálním kontextu skrze imitaci či přímou verbální instrukci, často bez **opakování** (oproti teorii **klasického podmiňování**) či bez **odměny a trestu** (oproti teorii **operantního učení**).
- Tzn. že dítěti (komukoli) stačí, aby vidělo nějakou činnost (postoj, roli, apod.) třeba jen jednou a reprodukuje ji (resp. umí ji), aniž by ji opakovalo, či za její vykonání bylo odměňováno.
- Dokonce se jedinec naučí upravit svoje chování, když jen vidí, jak je někdo jiný za nějakou činnost odměněn či potrestán. (Takto komplexní proces nelze **behavioristickou teorií učení** nijak vysvětlit!)

3. Imitace

3. Nápodoba (imitace), typ sociálního učení.

Dítě imituje chování dospělého (často bez opakování či odměňování).

Nejprve **reflexivně** (1. měs.): dítě opakuje grimasy obličeje (i primáti!). Role zrcadlových neuronů v mozku.

Mirror Neurons

Executed Reaching

Observed Reaching

dorsal

posterior

lateral

medial

$p = 0.005$

Imitace (1h)

Dítě napodobuje cokoli, zvláště pohyby a postupy které vedou k naplnění jeho **potřeb**. Napodobuje i zdánlivě neúčelné vzorce chování, které používá v rámci hry nebo explorační okoli.

Nápodoba může být vědomá, ale i nevědomá.

Srov. pohybovou konformitu v davu (elevator experiment).

https://www.youtube.com/watch?v=aOOsfkM-nGQ&ab_channel=RavenChai

Social learning theory

teorie sociálního (observačního) učení

- Do zhruba 50. let 20. století byla psychologie v USA ovládána **behaviorismem**. Behaviorismus torpédoval nejprve N. Chomsky (1959): stimul-respons teorie nemůže vysvětlit osvojení si řeči (to byl počátek **kognitivní revoluce**). Př. *overregulation error*: Já pudu – Marta tam pudla. Můžu si to vzemout? On tam šel – ona tam šela; hroch – pl. hrochy (místo hroši);

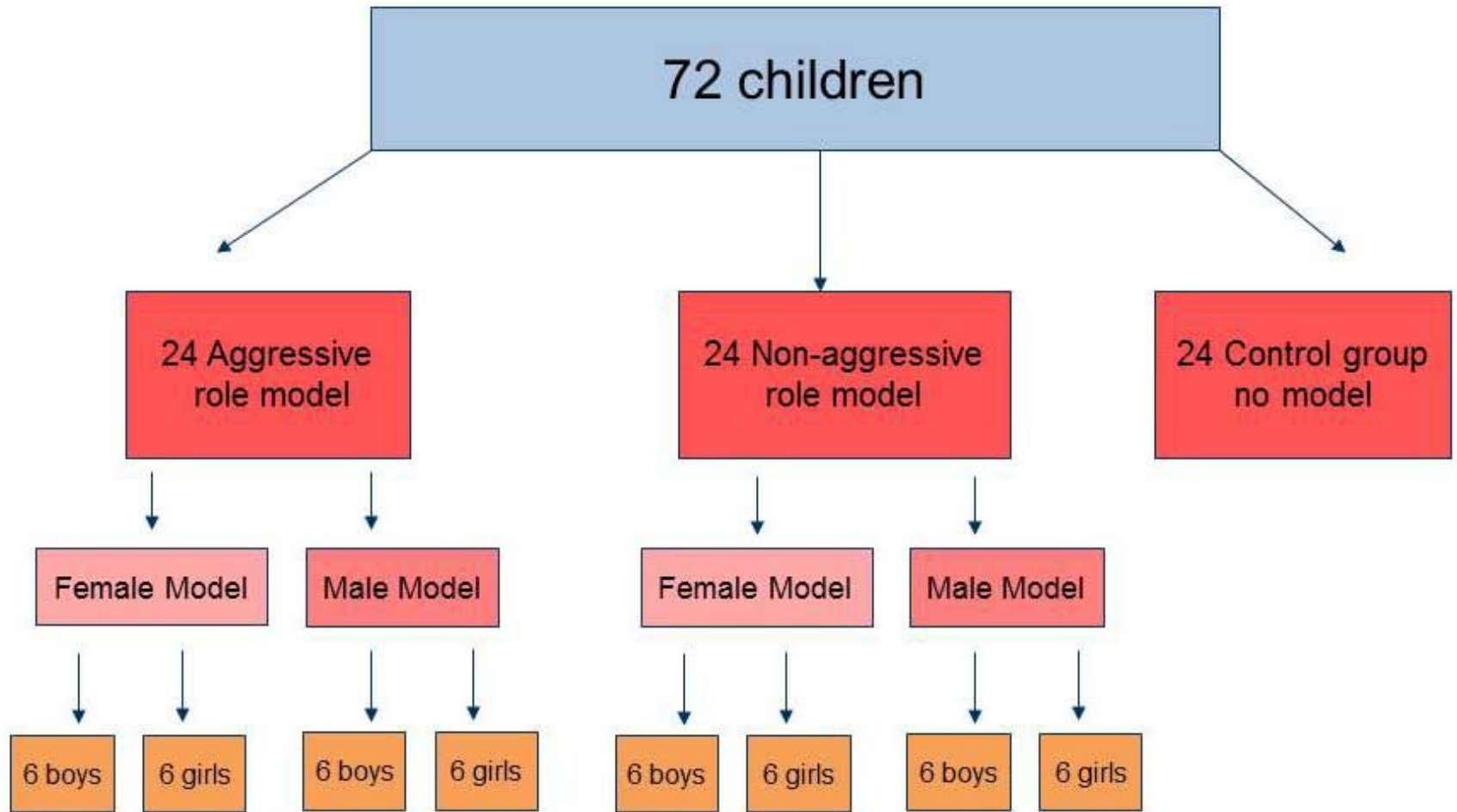
Dalším „úderem“ pro behaviorismus pak byly výzkumy A. Bandury (1961): děti se učí prostým pozorováním okolí, aniž by muselo docházet ke zpevnování.

Albert Bandura (1961, 1963, 1971).

Bandura (1961) – Bobo doll experiment

<https://www.youtube.com/watch?v=zerCKolRj>
p8

A. Bandura – Bobo doll experiment

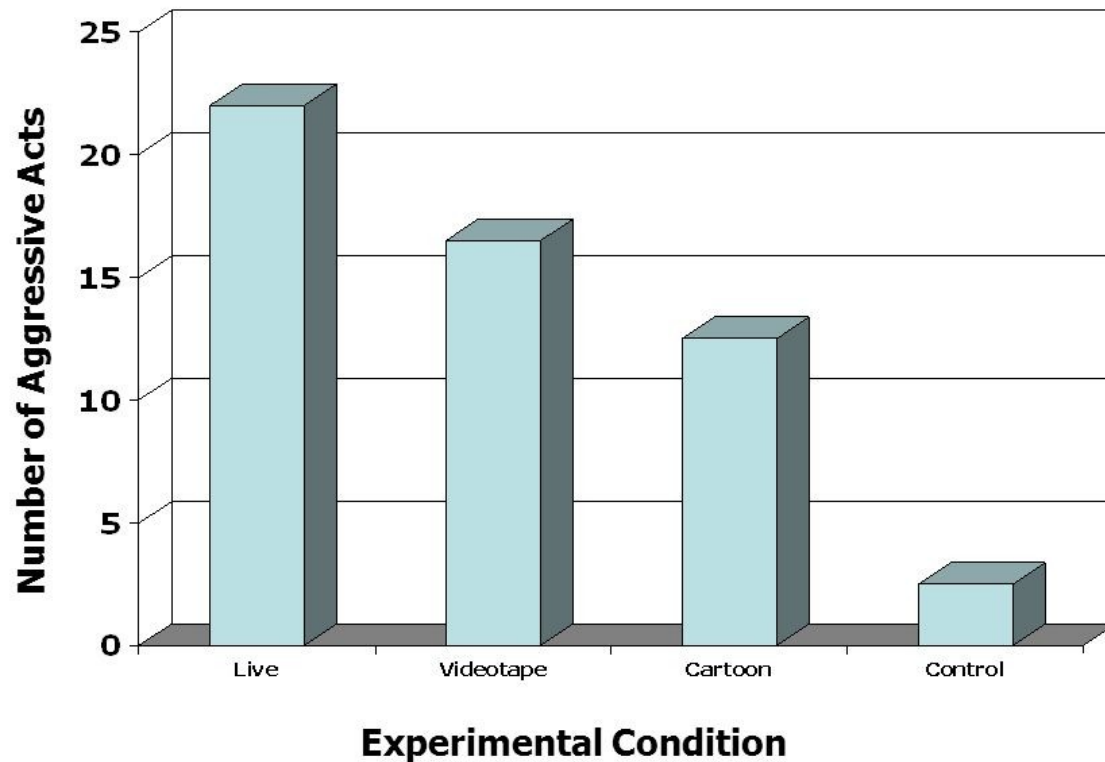
Observační učení a *Bobo doll* experiment

Alberta Bandury (1961, 1963):

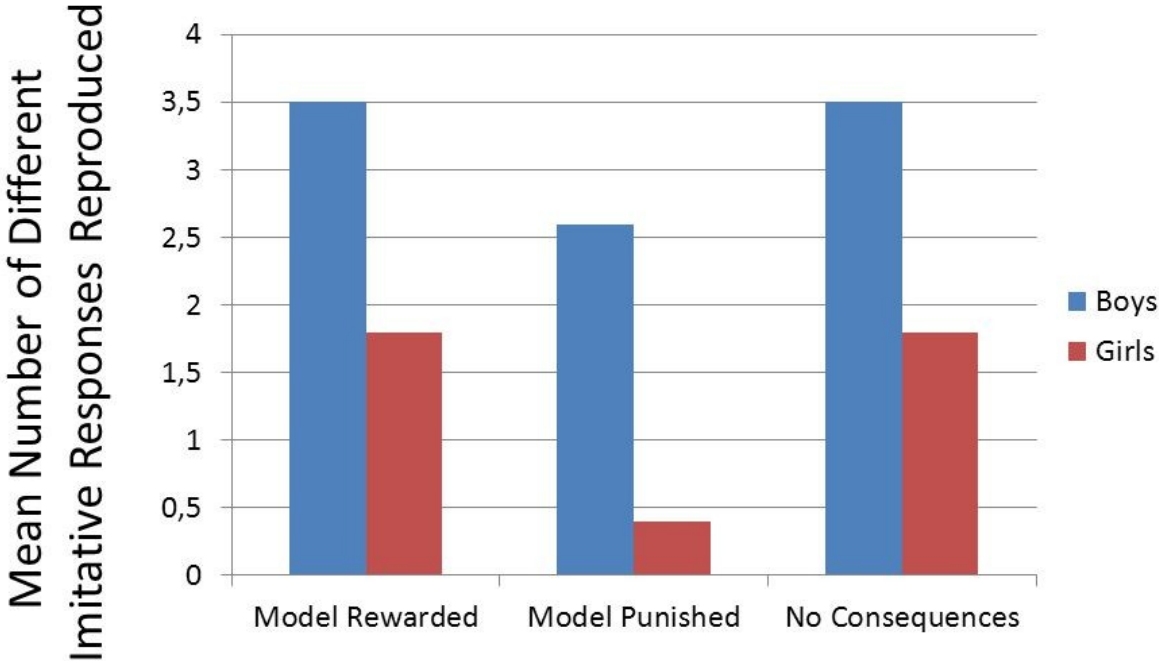
Lidé se učí nejen odměnou/trestem za nějaké chování a opakováním (behaviorismus a podmiňování), ale i tím, že vidí, jak se někdo druhý v určité situaci chová (popř. i jak je někdo odměňován/trestán za určité chování).

= **observační učení** (mj. se předpokládá komplexní kognitivní systém).

Bobo Doll Experiment Results

Bandura's Bobo Doll Study Results

- Jak to, že děti nejsou stále agresivnější, když zobrazovaného násilí v médiích přibývá?

Místo imitace v lidském životě

- Během svého života imitujeme různě velké prvky chování od druhých (od jednoduchých grimas a gest po složité způsoby komunikace, vyjednávání nebo sebe prezentace).
- Dalo by se říci, že jsme složeninou imitací druhých (samozřejmě vedle vlastních autentických projevů).
- Imitace souvisí s hraním rolí a tedy i s herectvím.

Místo imitace v profesním životě učitele

- Učitel je jedna z nejšíře známých profesních rolí, neboť každý má s touto profesí dlouholetou zkušenost (každý chodí do školy). Tzn. že každý má mnoho vzorů profesní role učitele. Jiné profesní role nejsou tak dobře známé.
- Je vhodné (např. z hlediska duševního zdraví i z hlediska vývoje sociální kompetence) roli učitele hrát, než se s rolí učitele identifikovat. Umožňuje nám to odstup od role, svobodu střídat role a tím být autentický/á.

Overimitation u člověka!

Přehnaná imitace (overimitation) = imitace i zcela zbytečných pohybů při učení se (napodobování) nějaké činnosti.

- <https://www.youtube.com/watch?v=2oSmxnD9cw> (Lyons et al., 2007)
- <https://www.youtube.com/watch?v=uVjoF1X4bLQ> (přednáška Dereka Lyonse)

Overimitation u ostatních primátů?

https://www.youtube.com/watch?v=JwwclyVYTkk&ab_channel=twmanne

https://www.youtube.com/watch?v=2oSmx_nDgcw&ab_channel=ChristopherPurnell

<https://www.youtube.com/watch?v=4emBVWQmGos>

U ostatních primátů (bonobo) ani jiných tvorů (pes, holub) nedochází k **overimitation**.

Bonobové imitují, ale pouze akce nezbytné k získání potravy.

Jsou tedy primáti mazanější než lidé?

Overimitation

- Jedná se o kulturní univerzálii – i např. děti jihoafrických Křováků uplatňují *overimitation*.
- Starší děti (6-13) **imitují více** než mladší děti (2-5)!
- Chlapci imitují více než děvčata (Frick, Clément & Gruber, 2017).
- Ačkoli děti jsou schopny rozeznat zbytečnost akcí, mají za to, že to tak měly udělat (vliv sociální konformity?).

Proč u lidí dochází k overimitation?

- Při sociálním učení nejde tolik o to „jaký cíl“, ale spíše o to „jakou cestou“.
- Celá kultura je o tom dělat věci rituálním (=socializovaným) způsobem.
- Role sociální konformity (viz prezentaci o sociální konformitě).

4. Identifikace (pojem z psychoanalýzy)

Primární identifikace s **objektem** – s prsem, s matkou, s okolím (srov. příběh seberozpoznání šimpanzice Washoe)

Sekundární identifikace (opuštěním pr. id. při separaci od **objektu** a vzniku **self**).

1. Narcistická (forma regrese = id. se ztraceným objektem)
2. **Částečná** (id. s vůdcem a id. s druhými na základě obdivu či společné vlastnosti, např. poslechu urč. typu hudby, se skupinou) – vznik charakteru ega (osobnosti). Částečná id. hraje zásadní roli v sociální psychologii: např. soc. koheze, soc. konformita ...

Druhy paměti

Vývoj člověka je:

1. Biologický – hnaný biologickými procesy:

1.1. **Paměť genetická**: našich 25 tis genů na 23 párech chromozomů a nitrobuněčný proteinový aparát

1.2. **Paměť epigenetická**, tj. řízená exprese genů (metylace počátku urč. genů) a epigeneze organismů (fenotyp).

1.4. **Paměť imunitní**

1.3. vliv prostředí na utváření fenotypu = „**paměť prostředí**“
(=geologicko-fyzikální „historie“ Země a jejích míst)

2. Kulturní – zhruba 2,5 mil let lidské rody (několik druhů rodu Homo) nepřestajně inovují svoje kultury (hmotné i nehmotné části kultury). Schopností rozvoje záměrné (mimogenetické) paměti se mj. lidé odlišují od ostatních živočichů.

= **lidská paměť**: (2.1 **behaviorální** a 2.2 **orální**, od nedávna i 2.3 **skripturální paměť**)